

ustanovizniach, filozofické časopisy), tento systematický prehľad vývinu sovietskej filozofie nepochybne prispeje k sledovaniu dejín marxisticko-leninskej filozofie v So-

vietskom zväze. Napokon, ako sám autor oznamuje v závere svojej práce, ide len o časť obširnejšieho bádania, ktoré mieni dokončiť v najbližších rokoch.

Vladimír Bakoš

ŠTRUKTURÁLNA ANALÝZA POZNANIA

Dobrin Spasov, *Analýza poznania*. Bratislava 1973

Štruktúrally prístup k filozofickej problematike, o ktorom sa v súčasnosti často diskutuje, aplikuje bulharský marxistický filozof Dobrin Spasov na problémy gnozeológie. Autor sa už dávnejšie zaoberal problematikou uplatnenia štruktúrally analýzy v teórii poznania, a tak sa slovenskému čitateľovi dostáva do rúk prakticky iba fragment autorom rozpracovanej témy. Hoci kniha zaujme originálnym spracovaním a prístupom k problematike, môže vyvolať viac nezodpovedaných otázok, prípadne námietok. Predovšetkým chýba autorovo rozlíšenie štrukturalizmu ako doktríny a nekriticky aplikovaného filozofického „všeliaku“ a štruktúrally analýzy ako plodnej metódy, ktorá — hoci nemôže nahradit' dialektickú metódu — nachádza pozitívne uplatnenie aj v marxistickej filozofii. Záver, že autor sa prikláňa práve k tomuto druhému chápaniu štrukturalizmu, si musí čitateľ po prečítaní knihy utvoriť sám.

Polemický charakter knihy je zrejmy už z úvodnej kapitoly. Autor v nej vytyčuje problémy, ktoré mieni rozobrať. Tieto problémy vyvolal diferencovaný prístup marxistických filozofov k problematike štruktúry a jej oprávnenosti vo filozofii. Autorov postoj a východisko pri riešení tejto ústrednej otázky sú výstižne vyjadrené v závere: „...nielen všeobecné riešenie problému poznania vedie k tomu, aby sme správne stavali štruktúrally problémy, ale aj výskum štruktúry vôbec je užitočný pri rozbere gnozeologických otázok.“

V úvodnej kapitole autor súčasne vytyčuje obsiahly program skúmania štruktúry

a jej aplikácie na gnozeologické a metodologické problémy. Pretože „odhalenie štruktúry je vždy analyticko-syntetický proces, v ktorom sa elementy a ich vzájomné vzťahy vyčleňujú v rámci skúmaného celku“ (s. 6), podujíma sa preskúmať podmienky a proces analýzy i syntézy, premyslieť všeobecnú teóriu vzťahov so zameraním na otázku ich vnútorného alebo vonkajšieho charakteru, vysvetliť možný význam syntetického pojmu „vzťahová vlastnosť“ a pomocou tohto pojmu a teórie vzťahov odlíšiť filozofický aspekt poznania od špeciálnovedeckých stránok, syntetizovať rôzne gnozeologické učenia a vyjadriť podstatné momenty metodického poznania.

Zameranie na logiku ako metodologický aparát týchto výskumov privádza autora ku kritickému vyrovnaniu sa s logickým atomizmom a logickým pozitivizmom na jednej strane a k explicitnému akceptovaniu ontologických základov logiky na druhej strane. Popri všetkej úcte k exaktnému mysleniu, zamieňanie filozofického rozboru myslenia logickým, tvrdenie, že proces analýzy je vlastne syntetickým procesom (analýza sa začína od istých jazykových faktorov a končí sa pri iných), považuje autor prinajmenšom za povrchné a v rozpore s marxistickým chápaním poznávacieho procesu, ktorým v žiadnom prípade nemôže byť, ak neodhaľuje nejaký objektívny obsah. Teda akákoľvek analýza nemá nijaký poznávací význam, ak sa neopiera o ontologický základ.

Dôležitým momentom pri riešení gnozeologickej problematiky je uvedenie si

faktu, že za nijakých okolností sa nemôžeme vymaniť z okruhu vzťahov. Analýzu vzťahov preto považuje autor za jeden zo základných teoretických problémov, súvisiaci s ponímaním základnej otázky filozofie ako „vzťahu myslenia k bytiu“. Možnú subjektivistickú interpretáciu vzťahu eliminuje autor traktovaním pojmu „vzťahové vlastnosti“ ako znakov jednotlivých termínov daného vzťahu, ktoré sú ontologicky podložené objektívnou, t. j. „vlastnou“ pozíciou udalostí v čase a priestore.

Po konkrétnom návrhu na spôsob výskumu vzťahov aplikuje svoje teoretické úvahy na problémy gnozeológie, pričom ťažiskovo tretej časti práce spočíva na „vzťahovej analýze filozoficko-gnozeologického aspektu poznania“.

Z tohto hľadiska robí logicko-historický prehľad teóriou poznania a dochádza k novej systematizácii gnozeologických učení, pričom základným poznávacím vzťahom je vzťah medzi subjektom a objektom, ktorý vytvára súčasne najvšeobecnejšiu východiskovú štruktúru poznania. Vývin gnozeológie sa teda uberal cestou „zmeny vo všeobecnom chápaní poznania na základe zmien v chápaní jeho elementov a zmeny vo všeobecnom chápaní elementov na základe zmien v chápaní jeho štruktúry“ (s. 74).

Premena východiskovej štruktúry na vzťah medzi vedomím a zdaním znamenala dokonca zrušenie poznávacieho vzťahu či už z pozícií solipsizmu, alebo humovského prístupu k problematike, ktorý pretrváva aj v súčasnej buržoáznej filozofii v podobe Russellovho neutrálneho monizmu. Je však otázne, či Russellova tendencia zjednoduší náš výklad sveta a poznávacieho vzťahu tak, aby sa vtесnal do exaktného opisu, znamená prínos pre filozofiu, alebo či dokonca nie je likvidáciou filozofie.

Východisko zo slepej uličky subjektívneho idealizmu vidí autor v dôslednom akceptovaní Leninovho tvrdenia, že existuje absolútny gnozeologický protiklad medzi hmotou a vedomím, objektom a subjektom. Hoci nepopiera existenciu subjektívnych zdaní a „ideálnych obrazov“, akúkoľvek ideálnu prekážku medzi reálnym človekom a reálnym svetom odstraňuje prax, ktorá je jediným kritériom pravdivosti poznaného.

V závere tejto kapitoly autor uvádza možnú čiastočnú kvantifikáciu teórie poznania s dôležitou poznámkou, že „gnozeologický kalkul“ je v teórii poznania jedine pomocným prostriedkom, ktorý bez explicitnej formulácie ontologických podkladov daného výskumu nemá význam. „... aj východisková aj konečná stanica ich vedeckého použitia (výpočtových procesov, pozn. rec.) obsahuje od nich nezávislé výskumy“ (s. 88).

Postupnou modifikáciou východiskovej gnozeologickej štruktúry na vzťah medzi zdôvodňovaným a zdôvodňujúcim, označovaným a označujúcim, meraným a mierou, obrazom a modelom rozoberá autor štyri základné druhy metodických postupov v poznaní: zdôvodňovanie, označovanie, meranie a modelovanie. Pri tomto špecifickom riešení vzťahu medzi skúmaným a sprostredkovaným objektom sa opäť ako oporného bodu pridrižiava tvrdenia, že väzba medzi danými členmi ktoréhokoľvek konkrétneho vzťahu má objektívny obsah a objektívny pôvod. Dôsledné dodržiavanie tohto stanoviska, určenie úlohy a miesta subjektu v procese metodického poznania a kritický postoj k logickému pozitivizmu umožňuje autorovi vyvarovať sa ontologizujúcich a subjektivizujúcich extrémov pri charakteristike štruktúrálnej väzby medzi pólmi spomínaných vzťahov.

Napriek novej problematike a originálnemu spracovaniu, ktoré spočíva v úsilí zlúčiť štruktúrálny prístup ku gnozeologickej problematike s klasickým prístupom, môžeme nájsť v knihe isté nedostatky. Odhliadnuc od niektorých neúplných formulácií a na mnohých miestach takmer aforistického štýlu, ktorý je na úkor zrozumiteľnosti výkladu, pri čítaní pasáží venovaných logickej problematike sa zdá, že napriek základnému marxistickému postoju a kritickým poznámkam k niektorým Rus-

sellovým názorom, jednotlivé autorove formulácie neušli Russellovmu vplyvu. Nájdem dokonca aj niektoré Russellove termíny, viditeľne vytrhnuté z celkového kontextu, ktoré autor považuje za použiteľné aj vo svojej teórii vzťahov (napr. potreba „filozofickej“ logiky, vhodnosť „univerzálií“).

V snahe očistiť logiku od pozitivistických prímiesí, súčasne s odmietaním interpretácie logiky ako „súhrnu pravidiel, ako spájajú jazykové javy“, zachádza autor až do takýchto protirečivých tvrdení: „Logickosť ostáva predsa vzájomnou závislosťou na základe pravdivosti dokonca aj vtedy, keď navzájom závislé myšlienky nie sú pravdivé“ (s. 59). Nazdávame sa, že nie je na škodu logike, dokonca ani vtedy, ak pridriavajú sa materialistických pozícií,

berieme ju za východisko či základ riešenia gnozeologických problémov, ale súčasne s pojmom „pravdivosť“ ponecháme v nej aj pojem „správnosť“.

Ilustrácia autorových názorov príkladmi zo špeciálnych vied, prípadne odvolanie sa na kompetenciu vedy vôbec, prezrádzajú miestami naivné materialistické stanovisko autora. Keďže vo všeobecnosti nepovažujeme momentálny stav vývinu vedy za autoritatívne kritérium použiteľnosti alebo nepoužiteľnosti filozofických tvrdení, vyžadujú si niektoré uvedené príklady aspoň doplnujúcu poznámku. Napriek spomenutým sporným miestam prítážlivá téma a mnoho autorom nastolených otvorených otázok zaručujú pútavé čítanie.

Alžbeta Reiskupová

KOMPLEXNĚ K DĚJINÁM SPOLEČENSKÉHO MYŠLENÍ

Rozsáhlou, více než pětisetstránkovou publikací sovětských autorů s příspěvky z některých socialistických zemí, s názvem *Dějiny společenského myšlení*¹ právem můžeme označit za reprezentativní přehled soudobých výsledků bádání v dané tematice. Sborník pokračuje v publikování prací, připravených vědeckou radou dějin společenského myšlení a Ústavu filosofie věd SSSR,² a zahrnuje výsledky řady navzájem souvisejících výzkumů různých stránek a období historického vývoje společenského myšlení. Mnohé z těchto výzkumů byly již zobecněny na vědeckých konferencích a sympoziích, zejména v souvislosti se 150. výročím narození K. Marxe a F. Engelse a stým výročím narození V. I. Lenina. Sborník můžeme právem označit za interdisciplinární, tomu odpovídá i jeho obsah, rozdělený do čtyř hlavních částí.

První část knihy je nazvaná *Historické cesty vývoje marxisticko-leninské ideologie* a je tematicky rozdělena na dvě poloviny. V první z nich je analyzován proces vytváření marxisticko-leninské teorie a jsou podrobeny kritice jeho rozličné falsifikace ze strany buržoazních a revizionistických ideologů, jejich pokusy vyvrátit leninismus nebo jej postavit proti marxismu. Marxismus-leninismus je zde zdůrazněn jako celistvé a tvůrčím způsobem se rozvíjející internacionální učení. V druhé polovině jsou objasňovány cesty rozšiřování a rozvíjení marxismu-leninismu a proces jeho působení na vývoj pokrokového společenského myšlení řady zemí.

Ve vstupní studii M. T. Jovčuk polemizuje s některými západními marxology a revizionisty včetně maoistů, pokoušejícími se dělit marxismus-leninismus na

LITERATŮRA

¹ *Istorija obščestvennoj mysli (Sovremennye problemy)*. Nauka, Moskva 1972, 534 s.

² *Viz Leninizm i sovremennye problemy istoriko-filosofskoj nauki*. Moskva 1970; *Leninskij etap v razvitii filosofii marxizma*. Moskva 1972.